

Jasminka Randelović: Na stopě toxickým látkám v rozbouřeném Srbsku

24.7.2025 - | Arnika

ALHem je zkratka Alternativa za bezbednije hemikalije, tedy Alternativa pro bezpečnější chemické látky. Jsme občanská organizace se sídlem v Bělehradu, naším cílem je snižovat výskyt toxických látek zejména ve spotřebním zboží a chránit tak lidské zdraví a životní prostředí. Monitorujeme používání potenciálně nebezpečných materiálů, ale i dodržování a vymáhání různých předpisů, informujeme spotřebitele o bezpečnosti výrobků. Na západním Balkáně jsme snad jediná občanská organizace zaměřená na chemickou bezpečnost, jsme aktivní i mezinárodně, hlavně na evropské úrovni.

Před asi 15 lety jsem se dostala do kontaktu s platformou International Pollutants Elimination Network, IPEN, kde dlouhodobě působí i Arnika. Seznámila jsem se tak s Jindřichem Petrlíkem a začali jsme spolupracovat hlavně v oblasti perzistentních organických polutantů.

Na začátku pro nás byla Arnika jako starší bratr a pomohla nám nastavit strategie od kampaní přes veřejnou komunikaci po organizační funkce a získávání financí. A brzy jsme už pracovali na společném projektu, který řeší toxické látky ve spotřebním zboží.

V rámci IPEN Arnika funguje jako ústředí pro středovýchodní Evropu a je lídrem nejen v oblasti perzistentních organických polutantů. První informace o aktuálním dění v oboru tedy často dostáváme právě od Arniky.

Nedávno jsme společně zpracovali studii „Měkké plasty, tvrdá pravda 2“, ukazující na značný výskyt ftalátů v běžném spotřebním zboží. Jak je takový výskyt toxických látek v běžných produktech možný a je v tom Srbsko nějak specifické?

Výsledky jsou problematické nejen kvůli tomu, kolik výrobků toxické ftaláty obsahuje, ale i kvůli jejich značným koncentracím. Ty v některých případech i pětisetnásobně překročily úředně stanovené normy. Ftaláty se ve zboží objevují i v zemích Evropské unie, ale nikoli v takové míře.

Důvodů je více. Sice přebíráme evropské normy a zákazy, ale jsme oproti EU asi čtyři roky pozadu. Toho průmysl využívá k vývozu zboží, jaké by na unijním trhu už neprošlo, do Srbska i dalších balkánských zemí. Co se ftalátů týče, Srbsko zpřísnilo pravidla po vzoru EU asi rok před startem studie. Jak ale vidíme, výskyt ftalátů ve zboží to neovlivnilo. Chybí tu totiž koordinace mezi státními orgány odpovědnými za vymáhání regulací. Ministerstva nemají sladěné postupy a není jasné, kdo má provádět jaké kontroly.

Inspektorům, kterých je velmi málo, chybí zdroje, mladí nejsou k takové práci motivováni a chemická bezpečnost není prioritou ani na úrovni politických programů. I proto se snažíme informovat veřejnost a vyvíjet tlak na úřady.

Informovanost zejména mladých lidí se zvyšuje, jak ukazují i některé průzkumy veřejného mínění. Koncem loňska jsme vedli informační kampaň včetně tiskové konference, o bezpečnosti spotřebního zboží jsme mluvili i v televizních pořadech. Oslovili jsme tak skoro milion srbských občanů.

A má to smysl. Například po článku v srbském Forbesu, kde se podrobně rozebírala tematika ftalátů a související odpovědnost úřadů, nám ministerstvo životního prostředí konečně sdělilo, že začalo s dalším resortem řešit, kdo bude zač nést odpovědnost.

Mění se to bohužel k horšímu. Ještě pár let zpátky jsme vedli konstruktivní dialog s odborem chemických látek ministerstva životního prostředí, od loňska je ale komunikace na nejnižší úrovni vůbec a chybí důvěra mezi občanskou společností a vládou. Aby ministerstva reagovala na naše iniciativy, musíme problémy medializovat.

Situace není dobrá delší dobu, ale ano, po katastrofě v Novém Sadu se zhoršila. Lidé v čele se studenty začali protestovat a požadovat jasné vyvození odpovědnosti. Společnost nedůvěřuje institucím, panuje nespokojenost s vládou asystémovou korupcí. Podle posledního průzkumu nevládní organizace CRTA podporuje protesty i skoro půl roku od začátku šedesát procent obyvatel Srbska. Požadavky studentů pak až osmdesát procent. Nevládní iniciativy včetně ALHem protestní hnutí také podporují. Současně ale sílí represe a organizace hájící právní stát či lidská práva čelí nátlaku od státních institucí.

Ano, hlavně mladí lidé si dobře uvědomují vážnost situace a za současného stavu země tu nevidí svoji budoucnost. Když ale dochází k okupačním stávkám na univerzitách a dokonce středních školách, je důležité, že je širší společnost včetně profesorů podporuje, což se děje.

Srbsko je celkově nejen v politické, ale ve vyloženě společenské krizi, jaká se v demokratické společnosti řeší volbami. Doufám, že ještě letos proběhnou.

Nejde v nich primárně o životní prostředí, ale souvislost tu je. Vloni a předloni proběhly významné protesty ekologických skupin a občanů proti plánované těžbě lithia korporací Rio Tinto v údolí Jadar. Ty byly součástí stejného hodnotového systému jako současné studentské protesty. A naopak s těžbou lithia souvisí širší problémy, jako je nedostatečná transparentnost podobných záměrů.

Moc mě těší, že v nynějším projektu pracujeme s mladými lidmi, protože právě oni jsou zde hlavními hybateli změn. Cítí se silní a schopní prosadit změnu, a to i v otázkách životního prostředí a chemické bezpečnosti. Projekt se vyvíjí dobře a věřím, že bude velmi úspěšný. A co bych si přála obecně? Aby se Srbsko v dalších letech stalo členským státem EU.

Vystudovala biochemii na Bělehradské univerzitě. Vedla oddělení hodnocení rizik chemických látek a biocidů v Srbské agentuře pro chemické látky, pracovala jako inspektorka na srbském ministerstvu životního prostředí, jako poradkyně ministra pro vědu a ochranu životního prostředí i jako konzultantka Organizace OSN pro průmyslový rozvoj. Od roku 2015 působí jako programová manažerka ALHem.

Rozhovor vznikl pro časopis Arnikum.

<https://arnika.org/novinky/jasminka-ran-elovi-na-stope-toxickym-latkam-v-rozbourenem-srbsku>